

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Gedesby i 30erne

af Jørgen Nielsen

I Gammelgade, som i begyndelsen af 30erne var min verden, boede en hel del af Gedesbys parcellister. Betegnelsen stammer fra den første tid efter udskiftningen i 1804, hvor flere gårde blev delt i 2-3 eller flere parceller, som om man var overvældet af, at se så meget jord samlet på én lod, hvor man tidligere havde ejendommen spredt på måske 50 eller flere spredte agre. Foruden hovedlodden havde gårdene 2 lodder ved Salmorvejen; de kaldtes ved udstykningen hhv. Saltmadelodder og Wængelodder, men senere kaldtes de blot græslodderne. Disse første parcellister, der boede på deres jordlod, blev dog efterhånden betragtet som gårdmænd.

30ernes parcelliststeder var samlet sammen af husmænd, der lidt efter lidt fik øget besiddelserne. Før udskiftningen var en husmand, en mand der boede i et hus, som han fæstede (lejede af gårdmændene). Til fæstemålet var ofte knyttet en græsningsret for en ko, et par får og måske en gås i byens fællesgræsning. Oprindeligt havde han fæstet huset af Kronen, og efter auktionen i 1766, hvor Falster blev delt op og solgt som 10 hovedgårde, var det Gedsergaards ejer, der stod for fæstet i nogle få år; men fra 1769-70 var det Gedesby gårdmænd, der i fællesskab havde ejendomsretten også til husene i byen. Da Gedesby blev udskiftet, undlod man at udskifte den værdiløse sandjord langs med Østersøen; Den blev udlagt som fællesgræsning, hvor gårdmændene typisk fik græsningsret for 4 høveder, og husmændene forholdsvis mindre.

Da man endelig i 1840erne alligevel begyndte at udskifte fællesgræsningen, så hver gård fik et areal, som svarede til dens tidligere græsningsret, fik også husmændene deres græsningsret omsat i et bestemt areal, en sandpart kaldtes det ofte. De lå nordøst for byen mellem den såkaldte Sortevej og Fladvandsvejen. Efterhånden som gårdene flyttede ud fra deres gamle plads i byen til hovedlodden, blev der meget langt for mange til græslodder og sandparter, og så kunne husmændene få lov at købe dem. Ved Kobbelsøens udtørring opstod igen små sandarealer, som kaldtes aktier, som heller ikke var for gode til husmændene.

En husmand kunne således erhverve sig så mange parceller sandjord, at han til nøds kunne leve af det, og så var han altså blevet parcellist. En sådan ejendom kunne bestå af 6-8 spredte marker med et par td. land i hver; og da bygningerne lå i byen, ofte på de gamle gårdspladser, kunne der nok være et par kilometers kørsel før markarbejdet kom i gang om morgenen.

Min far, Carl A. Nielsen, kom fra Bruserup til Gedesby som smed hos sin broder Edvard Nielsen, og blev derfor kaldt Smede-Karl. Han blev gift med min mor, Petra Emilie Petersen, og de drev en cykelsmedie på Hovedgaden i nogle få år. Senere flyttede mine forældre med min bror

Matrikelkort fra 1900-tallet. Gennemgang starter ved matrikel 34d i Gammelgade med omtrentlige ruter 1, 2 og 3 markeret.

Harry til Gammelgade på matr. nr 34, og her blev jeg født i 1927. Grunden var en gammel gårdsplads, hvor der også havde ligget et fattighus. Far blev skovarbejder på Bøtøgård hos den meget afholdte plantør Niels Andersen.

I begyndelsen af krisen, tidligt i 30'erne, fik far uheldigvis lyst til at blive landmand, så han købte et sådant sammenflicket parcelliststed, hvis bygninger lå i Nyby. Dér ville min mor absolut ikke bo, så det blev til at vi blev boende i Gammelgade, nabo til min mormor, og drev ejendommen fra Nyby, hvilket ikke gjorde sagen nemmere. Ejendommen bestod af ca. 4 td. land god muldjord 3 steder i byen, en aktiepart, en Hjortpart (efter en tidligere ejer), samt et par arealer langs med Strømmen, hvor der var lidt skov. Mon ikke en 15 td. land i alt. Strømmen er den gamle indsejling til Gedesby, hvis munding kaldtes Rostocker havn.

På grund af ejendommens ringe størrelse var der kun råd til at holde et par små heste, og det betød at sandjorden ikke kunne behandles dybt og grundigt ved tilberedningen, så det medførte et kolossalt slid, at holde markerne rene med håndkraft. De små heste, som mange parcellister anvendte, kaldtes cementheste og sommetider russere, ikke på grund af styrken, men fordi de var indgået i en byttehandel med cement til de baltiske lande, og åbenbart også til Rusland, hvis ikke

det er det gamle ord rus, der spøger; det bruges endnu på Gotland om de sidste rester af en gammel vildhesterace.

Krisetidens landbrugspriser var som bekendt helt nede, så ejendommen kunne slet ikke forrente sig, men heldigvis ville kautionisterne nødig overtage en så ringe ejendom, så derfor blev de fleste hængende, og med de lidt bedre tider op gennem 30'erne lykkedes det efterhånden at svare enhver sit.

Lige overfor i Gammelgade boede en anden parcellist, Otto Poulsen og Johanne. De havde 7 børn og lod os gerne lege på gårdspladsen og rundt om huset; om sommeren sad de ofte på en bænk i det åbne skur, og nød tilsyneladende vores tumlen til det blev mørkt. Deres bolig var forfalden og for lille til de mange børn, så de ville gerne bygge et nyt stuehus, men da det meste af bygningerne lå på gammel gadejord, var det umådelig svært at få lov at bygge, og det kostede mange kvaler med ministeriet før det lykkedes. Efter krigen var Otto Poulsen så fremsynet, at han købte traktor, (måske med Marshallhjælp) en lille grå Ferguson, og fik dermed mere magt over den uregerlige sandjord. Han havde et areal langs med kanalvejen til Noret, der var tvangsudstykket fra Bøtøgård.

Vest for Otto Poulsens, med en meters afstand mellem husene, boede tækkemanden Jens Jensen, som en tid holdt geder, og da han ikke havde jord af betydning, måtte han hente deres græs langs vejkanterne, og derfor måtte han nødvendigvis også holde hest. Han blev kaldt Gede-Jens, og blev nok betragtet som lidt af en original, men det var da vist alle dengang; man turde være sig selv. Konen hed Julie, polsk roepige, og en slider uden lige. De havde 3 børn, Johanne, Anna og Hans. Ved siden af boede også en polak, Frans Skrybandt, banearbejder, også med mange børn, men kun den yngste, Poul på min alder. Hans kone hed Hansigne; hun var datter af Sven Lundh og altså søster til de 3 brødre Lundh.

Så kom den næste parcellist, Christian Frandsen, som ikke uden grund kaldtes Skidt-Frandsen. Han vaskede sig aldeles ikke. Man sagde, at han fik vandskræk, da hans mor drev til søs med ham i barselssengen under stormfloden i 1872. Det var i Fiskebæk. Han havde et par små islandske heste og nogle få køer, som han plejede med den største kærlighed. Når køerne om sommeren lå på marken og tyggede drøv, lagde han sig ofte op ad en af dem og fangede de drilagtige fluer.

Efter Christian Frandsen boede bødker Jensen, kaldet Lille-Jensen, for han var ikke ret stor, eller Schæfer-Jensen, for han havde været fårevogter og røgter på Bøtøgården, hvor han også havde lært bødkerhåndværket. Han leverede dagligt smørdritler til mejeriet. Han fungerede også som byens hjemmeslagter. Hans kone hed vist Ane. Det var sidste hus i den side; derefter kom en lille mark, som tilhørte Chr. Frandsen. Det var Skippergårdens gamle gårdsplads.

På den anden side af Gammelgades forlængelse, der hed Bredebæk, ligger den gamle

møllegård (matr. 4l) hvor stubmøllen (matr. 38b) dog var solgt fra i 1875. Til den var i tidens løb samlet så meget jord, at den nu var på størrelse med de andre gårde. Her boede Christian Jensen og Ane og to af deres voksne børn, Ellen og Peder, samt den forrige ejer, Kirstine Mikkelsen, som var søster til Chr. Jensen. Hun havde boet i en lille aftægtslejlighed siden 1906, og hun døde først i 1939. Her kom Inger og jeg til at bo fra 1967 til 1994, og her tilbragte vore to sønner Torbjørn og Erik en del af deres barndom, og vores datter Gunver den hele.

Når vejstrækningen forbi gården op til Hovedgaden eller nu Kobbelsøvej kaldtes Bredebæk, skyldtes det helt naturligt, at her var tidligere, som man fx. kan se på udskiftningskortet fra 1804, et stort vand, som strakte sig fra den nuværende mølles have op forbi og bagved Stubmøllegaard. I 30-40erne var vejen gerne oversvømmet ved tøbruddet hvert forår, så man kunne få et indtryk af det oprindelige udseende.

På dette lave område ligger og lå Snitten, snitskolen som vi kaldte den, hvor min far drev husflidsskole om vinteren. Det var et job far havde overtaget fra den tidligere ejer Peder Jensen sammen med ejendommen i Nyby. Først mødte drengene fra 5 til 7 og lærte indledningsvis at binde børster, flette kurve for senere at gå over til at lave spækkebrætter og andre enkle trævarer. De voksne kom fra kl. 7 til 9 med deres egne ønsker, og kunne lave sækkeløftere, køkkenborde og andet nyttigt. For os alle, var den store årlige begivenhed udstillingen i "Fremtiden" af vinterens produktion. Så kom lærer Dibbert fra Gedser og bedømte sagerne, og så kunne man få en præmie i form af et stykke værktøj. Jeg bruger stadig et par således erhvervede værktøjer. Huset og grunden var skænket af en tidligere ejer af matr. nr. 17r, Peder Jensen, der også havde undervist i husflid.

Lidt tilbage i den ende af byen lå endnu et lille parcelliststed, som havde været Sven Lundhs. Han var indvandret Svensker; nu blev ejendommen drevet af sønnen Ove Lundh. Han var i mange år byens omsværmede ungkarl, men giftede sig dog til sidst; og således begav det sig at tre brødre Lundh, Ove, August og Oskar blev gift med tre søstre Christoffersen, Poula, Valborg og Anna, der stammede fra Kochsminde i Bøtø.

Overfor lå et hus, hvis vekslende beboere jeg ikke husker. Men tilbage ad Gammelgade kom først efter et par tomme grunde huset hvor Hendrik Kobbernagel og Anna boede. Han havde vist været håndværker, tømrer.

Dernæst kom parcellist Edvard Christensens ejendom. Alle i hans familie blev kaldt med Stiver-navnet foran fornavnet. Stiver er et meget gammelt tilnavn i Gedesby, hvor man kan finde det tilknyttet et par gårde i 1700-tallet, nemlig Allingsgave og gården med matr. nr. 7 tæt ved Gl. Landevejs skæring af jernbanen. Mange af de gamle sydfalsterske tilnavne kan man finde helt tilbage i 15-1600-tallet. Denne families Stivernavn stammede dog fra Nordfalster. Edvard og Sofie havde 4 voksne sønner, bl. a. Verner som senerer skrev nogle artikler i Sydfalster-Nyt, men kun den

yngste Aksel boede hjemme i 30erne. Takket være en stor gammel bageovnsskorsten var de i stand til at udføre lidt røgeri for byens beboere i slagtetiden. Jorden til ejendommen var udelukkende sandjord.

Mellem Stiverens og mine forældres hus boede Rasmus Adrian og Sofie. Hun var en af svenske-pigerne, der kom hertil som aspargespige på Bøtøgaarden, som åbenbart må have haft en større produktion. Rasmus arbejdede ved banen. Børnene var voksne, nogle af dem udvandret til Amerika, men en søn overtog huset, og nu er det en sønnesøn der ejer det.

Så er vi ved mit hjem igen. Efter det, men lidt tilbage, boede min mormor Maren Jacobs (underforstået Jacobsdatter) efter faderens kaldenavn. Hun var dog i virkeligheden gift Petersen. Hendes mand kom til egnen fra Kongsted på Sjælland, da diget skulle bygges efter stormfloden 1872. De fik 5 børn, hvoraf Maren selv måtte opfostre de sidste 2, da manden blev syg og tog sig af dage i 60 års alderen.

Ved siden af dette hus boede Victor Jørgensen på Timandsvej (nu Tidemandsvej); han var skovarbejder, indtil det blev muligt at få et statshusmandsbrug ude ved Vesterstrand. Hans kone, Lille-Margrethe var en af de polske roepiger, med et ukueligt humør. Sønnen Bent var lidt yngre end mig.

Modsat på denne vej, nærmere Gammelgade boede ophavsmanden til gadenavnet Timand Andersen i sin fars, Lars Andersens hus. Han var virkelig nr. 10 i børneflokket. Timand var på alder med min mor, og hun glemte aldrig følgende ultra-korte ordskifte mellem Timand og broderen Kabel: Kabel og Timand legede udenfor huset, da Timand blev kaldt ind i køkkenet af moderen Kristine, og Kabel tænkte misundeligt, at nu fik broderen nok en godbid, så han spurgte, da Timand kom ud igen: Hvad fik du, Timand? En lussing, Kabel!

Timands kone hed Alma, og de havde en datter Ethel som var et år ældre end mig. De kom jævnligt sammen med mine forældre for at spille whist; de var hos hinanden med højst 14 dages mellemrum. Traktementet var kaffe med hjemmebagt kage, en øl til kortspillet og sommetider en dessert at gå hjem på. Ved større anledninger var også Victor Jørgensens og Otto Poulsens med, og så var de altså nok til at damerne kunne spille whist for sig selv i den fine stue, mens mændene spillede l'hombre eller sjavs eller 66.

Min far delte en "aflægger" med Osvald Hansen, sidst på Lungkevej. Det var en mejemaskine, der ved hjælp af fire vinger kunne meje og lægge kornet i bunker, der svarede til et neg. Den gang kørte man ikke ind i kornet med heste og vogn eller maskiner, så inden aflæggeren blev hentet havde min far med le mejet den yderste omgang, mejet for, som det hed, for at give plads til hestene.

Timand var banefunktionær med skiftende vagter, så når han havde aftenvagt, kunne han

klare at hjælpe til med høsten sammen med sin kone, og det var rart at være flere om det næste arbejde, at binde negene og stille dem i hove (traver). Mor leverede naturligvis eftermiddagskaffen, og det hele var meget fornøjeligt, når vejret artede sig. Et neg blev bundet med et halmbånd, man lavede på stedet af en håndfuld strå, der deltes i to oppe ved toppen, og med et vrid dannede en knude, der låste sig selv, når man snoede de løse ender sammen om neget og skubbede dem ind under båndet. For at gøre høsten færdig, så blev kornet kørt i hæs, som regel i to hæs med plads til et tærskværk imellem. Tærskværket blev lejet af et selskab, der tidligere brugte lokomobil som trækraft, men i min tid, brugte man et stort skrummel af en traktor.

Vi arbejdede sammen med Edvard Christensen med de mange sønner om tærskningen for at få mandskab nok til de forskellige funktioner. En eller to skulle lange negene ned fra hæsset, en skulle lægge i maskinen, en passe at skifte kornsækkene, når de var fulde, et barn kunne fjerne avnerne fra maskinen, og en stor dreng fik det spændende job at binde halmen til knipper. Man lod den pressede halm glide op ad en sliske på 6-8 meter, for at bevare sammenpresningen, og nederst, ovenpå halmbanen sad man og fiskede høstbindegarnet, der gled nedenunder, med et spyd med en krog i enden, mens man hele tiden holdt fast i den løse ende. Der blev så slået en knude og skåret over, så man havde en ny løs ende. Efterhånden som halmknippet gled op, blev trykket mindre, så halmen bulnede ud, og båndet blev mere og mere stramt. For enden af slisken faldt knippet ned og blev stillet i et nyt hæs indtil vi kunne få det kørt i hus. Men kludrede man lidt med bindegarnet, kunne det ske, at halmballerne blev lænket sammen i en lang kæde, og så var pokker løs.

Nu videre rundt. Efter Timand Andersens hus var der mark, hvor gården Vesterhave havde ligget engang, nu ligger her et gasbetonhus, inden det næste hus, hvor August Lundh og Valborg boede. Han var banearbejder. Deres børn var Agnes, Hartman og Svend. Ved siden af dem kom Ejner og Elna Jensen til at bo, Elna var min kusine. De fik en datter, Elly som døde ung på grund af en medfødt hjertefejl. Overfor dem på den vej der nu hedder Ved Kæret boede en tid, tidligere gårdejer Kæmpe, som havde haft en ejendom ved Krogedevej. Der var to sønner og den yngste blev en meget estimeret professor i retsmedicin i København.

Her er vi så ved gadekæret, der var noget af et samlingssted for byens børn og unge, først og fremmest om vinteren, når det var skøjteføre, men også i det tidlige forår, når man kunne fange salamandre med et en hjemmelavet ketsjer. De blev talt og samlet i en mælkeflaske indtil det var spisetid, så blev de lukket ud og var klar til at blive fanget igen. Det var en sensation, når der blev fanget en kongesalamander dvs. en af den store art.

Overfor Gadekæret ligger kirken med kirkegården, hvor mine bedsteforældre Maren og H. C. Petersen var begravet under 2 store kristtorn. Min bror Harry's urne er sat ned i de ukendtes gravplads. I min barndom fandtes en gravsten med en indskrift, som jeg stadig husker, fordi den var

lidt særpræget: *To engle små til Jorden kom, de hilste på os og vendte om.*

Syd for gadekæret lå den gamle gårdsplads til Hjørnegården, der flyttede til sin nuværende plads efter en brand i tyverne. Nu var arealet ejet af gamle Ole Jensen der boede overfor på matr. nr. 76a sidst i Gammelgade. Hans søn var vognmand Thorvald Jensen og et barnebarn var Henry Jensen, der senere boede kort før Sortevej.

Tilbage ad Gammelgade lå et ret grundmuret hus, hvor der boede en mejerist Jørgensen. På hjørnet i et lille smalt hus kom graveren Knud Friis og Petra til at bo, da deres oprindelige bolig blev inddraget til kirkegård. Senere overtog et par sønner huset. Den ene, Sofus var man ikke så tryk ved; han var lidt sær. Knud Friis kom af og til til at drikke lidt for meget, og det var især galt når han skulle træde blæsebælgen til orgelet i kirken, fordi det jo helst skulle ske i rimelig takt med salmerne, så det kom undertiden til at lyde forfærdeligt.

Hermed nåede vi til Stenhuggeren, der blev berømmet for sin formidable evne til at se, hvordan en stor sten kunne flækkes. Den fik først et ordentligt slag på rette sted, og så ventede Stenhuggeren en fem minutters tid, mens energien forplantede sig; derefter skulle der bare et lille dask til for at få stenen til at flække. Han hed Peter Hansen, gift med Hjort-klara. Han ejede arealet omkring restauranten på Sortevej, som datteren senere byggede. De havde voksne børn, men den yngste, søm Fredskil boede hjemme, Fredskil trak altid publikum til; han var snild og opfindsom og sørgede altid for spændende underholdning. Det var gerne noget med elektricitet, såsom at sætte strøm til et vådt stakit, eller at få nogen til at fiske en tiøre i et vandfad med strøm til, eller at sætte strøm til dørhåndtaget.

Nabohuset mod vest var bygget meget tæt på stenhuggerens. Her boede i min tidligste barndom Simon Larsen, som blev udtalt Sømmen. Han var enkemand, men havde hos sig en voksen datter, Signe, som ikke var helt normal. Den tidligere gårdejer Ludvig Jensen boede også i huset. De ejede og dyrkede en store grund på modsatte side af Gammelgade, mine forældres nabogrund, hvor Svend Åge Jonsen byggede. Harry Møller Christensen og Dagmar overtog huset. De fik 7 børn. Møller Christensen havde rejst et keglespil, som gerne samlede deltagere. Om sommeren var der som regel kun aftenerne fri til at lege i. Om vinteren kunne der på grund af frost og sne ikke findes på så meget arbejde, så der blev der lidt mere legetid. I kælkeføre var det yndet, at hægte kælken efter en hestevogn, men allerbedst var det, når Skelby-bagerens chauffør Brød-Peter gav en lov til at hænge efter bilen, især på det lange stræk uden ophold til Bøtøgården.

Så var der naturligvis skøjteløb på gadekæret, selv om et par skøjter klemte fast på gummistøvlerne ikke just var ideelle. Når isen var tilstrækkelig tyk, anbragte de store drenge en pæl på midten med et langt reb og en kælk for enden. Hvis ellers nogen ville skubbe rebet rundt, kunne man få en forrygende karruseltur.

Blev frosten ved, kom de dage, hvor mejeriets andelshavere skulle bjerge isen fra gadekæret til mejeriets kølehus. Det foregik ved at man huggede store flager fri, for at trække dem på land og partere dem, læsse på vogne og køre til ishuset. Mens det stod på, var det meget spændende at tage sig en løbetur hen over de gyngende isflager.

Lidt tilbagetrukket mellem Møller Christensens og Otto Poulsens lå Skippertrines hus, hvor hun boede med en datter og et barnebarn Holger, der var gartneruddannet, men helst ikke foretog sig så meget. Trine og datteren syede for folk, oprindelig på den gamle måde, at tage ud i hjemmene og sy på stedet. En gang skulle hun sy bukser hos min bedstemor Jacob-Maren. Det var i petroleumslampernes tid og derfor havde man altid en hvid broderet lysedug på bordet, for at reflektere noget af det sparsomme lys. Trine bredte stoffet ud og gik i gang med at klippe, og da hun var nået rundt om stoffet udbrod hun pludselig: "Nej min sæl Maren! Nu har jeg klippet et par bowser af lysedugen med", og så grinede de hjerteligt begge to.

Hermed nåede vi tilbage til Otto Poulsens ejendom, men foran denne, boede Stoffer-Rasmus med sin svenske kone Hilda. Han hed egentlig Rasmus Hansen. Hilda var en af de svenske piger der kom til Bøtøgaarden som aspargespiger. Deres hus udmærkede sig ved at have brønd midt i køkkengulvet. Senere kom Raymond og Viola Hansen til at bo her.

Vender vi nu tilbage til Ole Jensens lille ejendom og fortsætter ned til Kobbelsøvej, der dengang hed Hovedgaden og videre mod vest på den nordre side, har vi først huset hvor Karen Johanne (Lindse) holdt pøgeskole. Jeg nåede ikke at prøve den inden hun holdt op. Senere boede der her Ragnhild, som var hendes plejedatter, og manden Oskar, der i forstuen på utrolig lidt plads i forstuen eller entréen startede et brødudsalg med slik og is og sodavand. Dengang var der en lille plads foran butikken, som om sommeren blev samlingssted for byens unge; især når håndboldtræningen var overstået. Senere kom Hans og Edith Jensen til og udvidede efterhånden ud til gaden, for sluttelig at starte en købmandsforretning, som sønnen Steen Jensen senere drev videre. Hans havde været mejerist på Øborg.

På hjørnet ved Hovedgaden boede Ole Jensens søn Thorvald Jensen og Jenny. Thorvald var parcellist, men drev også vognmandsforretning, hvilket dengang mest bestod i at køre sand eller grus op fra stranden. Det var strengt arbejde både for heste og mand, man læssede jo med skovl. Det blev lidt lettere for hestene, da man fandt på at lave gummivogne, som de kaldtes, af udrangerede bil-chassiser. Thorvalds lille gårdsplads blev et andet samlingssted for byens unge, for sønnen Henry kunne spille harmonika, så når han satte sig ud en sommeraften og spillede, strømmede de unge til, og en af dem var Rita, som blev gift med Henry.

I nabohuset boede Osvald Hansen Krighaar og Kathrine efter at de havde trukket sig tilbage fra Vejgaard til fordel for Arnold Krighaar.

Enken Karen Thue boede i det næste hus, vistnok sammen med en Andrea Rasmussen. Manden, Jens Rasmussen Thue havde haft forskellige smågårde på egnen.

Næste hus var cykelsmedien, som min far havde startet i slutningen af 1. verdenskrig, men han foretrak ret snart at arbejde i Bøtøskoven; nu i 30'erne hed cykelsmeden Frans Nielsen, eller bare den Tykke, for han var meget tyk og besværet og prustende. Han fik en benzintank anlagt, og kunne altså leve af det. Sønnen Otto lavede senere et autoværksted forrest i Gedser.

Hermed er vi nået til smedien, som min farbror Edvard Nielsen overtog omkring 1910-12 med min far som svend. Det var et par dygtige smede, udlært som de var af deres far, den dengang bekendte Bruserupsmed Jørgen Nielsen, der altså er min bedstefar. Edvard var gift med Jensine, mens hans bror Frederik, pumpemester ved Bøtø Nor, var gift med Jensines søster, Anine.

Omkring Smedien og mejeriet var der altid et vældigt leben, især om morgenen, når mælkekuskene ofte skulle have skoet hestene inden de kørte hjem igen, eller de om vinteren i glat føre skulle have banket brodder i skoene. Så lunede man sig ved essen og måske med en øl, og ikke mindst med smedens humor. En gang stod smeden og en kunde og ventede lidt på at deres bajere skulle blive tempereret lidt ved ilden på essen. Pludselig fik den ene flaske for megen varme og sprang. "Nu tror jeg at jeg vil tage min", sagde smeden hurtigt, mens den anden bare måbede. Sønnen Arne var meget fingernem og havde nok arvet faderens humoristiske sans, men slog ofte for meget over i det groteske, som da han en nytårsaften havde fyldt hjemmelavet krudt i en mælkejunge og lod den eksplodere inde midt i smedien, hvor der blev ikke én hel rude tilbage.

Efter smedien lå et lille hus, der i dag har fået asfalten op i vindueshøjde. Her boede Hollænder-Hans, som egentlig hed Hans Rasmussen, gift med Adamine. Han hørte næppe til den gamle bondeslægt med tilnavnet Hollænder, men havde været hollænder på herregårdene, altså korøgter. Dette sidste gav desværre øgenavnet Ko-Hans til ham, og alle de mange børn fik det også hægtet på.

Den store mejeribestyrerbolig blev bygget midt i 30'erne til Johannes Suhr og Ellen, der var datter af købmand Carl Petersen. Deres søn Peter blev senere mejeriets sidste bestyrer. Til sidst kom så møllen som den sidste ejendom på den side af hovedgaden. Her boede fra 1918 til 1933 bagermester Roung, der drev både mølleri og bageri indtil han gik fallit. Derefter blev virksomheden drevet af Hartvig Skov et par år, indtil også han gik fallit. Møllernes tid var ved at udrinde, fordi gårdene fik egne kværne, men alligevel lykkedes det Jens Eigil Jørgensen at klare sig igennem til anden verdenskrigs slutning, hvorefter han nedlagde mølleri og lavede et lille byggemarked.

Nu tilbage ad Hovedgaden, hvor vi først møder mejeriet Øborg, som der nu kun er en beboelsesejendom tilbage af. Det var oprindeligt mejeribestyrerens bolig, indtil der blev bygget en

ny overfor mejeriet. Desuden boede de unge mejerister også her. I mejeriet var der udsalg af mælkeprodukter i nogle timer hver morgen eller formiddag. Her fik man de seneste nyheder, men selvfølgelig også de dejligste friske varer, som nykærnet smør, rigtig kærnemælk, fløde og mælk. Skummetmælken var endnu varm fra centrifugen. Til de flydende varer medbragte man selv en mælkespand eller hvad man havde, og målet var rigeligt. Det var Sigvald Larsen der stod for forretningen, og han forstod rigtig at få konerne på glee, når døgnets sidste nyheder skulle serveres.

Forbi mejeriet ligger Brugsforeningen, der havde en del uddelere, men i længst tid hed han Larsen. I Brugsen kunne man dengang få alt, kun visse større ting som fx. cykler måtte man bese og bestille i Nykøbing på et centrallager.

Ved at springe Nybygade over, kommer vi til Annexgården, en af de få der blev liggende inde i byen ved udskiftningen i 1804. Den lå dog oprindelig i nærheden af nuværende Spar-købmand indtil stormfloden nedlagde den. Navnet skyldes at gården fra meget gammel tid, sikkert fra middelalderen, var tillagt Skelby-Gedesby Pastorats præst, som herved fik en del af sin løn. I 30erne ejedes gården af Hans Jørgen Jørgensen, hvis kone hed Bertha. Han var en rigtig Forsigtig-Per, hvis stadige udtryk, når noget gik lidt skævt, var: "Det var dog reidi fælt".

Det var fristende, at lade de nykonfirmerede drenge tjene dér, inde midt i byen, i nærheden af hjemmet, men dette par var berygtede for deres nærighed (i Herrens navn), så de der fik oplevelsen, som for eksempel min bror Harry, glemte aldrig den tid; de blev der ikke mere end det obligate halve år. Hvis karlene opdagede, at en høne så lidt syg ud og måske var ved at dø, så gjaldt det om at få den aflivet og begravet nederst i møddingen, for ellers ville den snart blive serveret som suppehøne. Gamle søer blev slagtet til eget brug, for de kunne jo ikke indbringe så meget på slagteriet, og soflæsk er altså heller ikke det mest indbydende at få serveret. Arbejdsdagene var lange og strenge, og et godt måltid mad kunne have været en trøst for en nybagt "tjenestekarl", som nu i stedet måtte tage en tur hjem til mor om aftenen og få fyldt op.

Det næste, lidt tilbagetrukne hus er bygget af Christian og Vilhelmine Schütt, der havde været bestyrerpar på Bøtøgården; de var døde og i 30erne boede her en af sønnerne Kristian Schütt. Han passede i mange år Forsamlingshuset, gjorde rent, fyrede og snittede stearin ud på dansegulvet for at lette anstrengelserne, når der var bal. Hans bror Vilhelm havde en lille ejendom på Salmorvejen.

Foran, nærmest i haven til dette hus, lå vel Gedesbys mindste hus. Her boede den gamle købmand Carl Petersen og Emma, der var datter af bestyrer Chr. Schütt. Deres søn Aksel havde overtaget købmandsforretningen. Han var gift med Ingeborg, der også var en Schütt. De havde to børn: Doris, som døde ret ung, og Børge. Aksel Petersen, var uddannet som smed, og opgav købmandsforretningen for at drive smedie på Sjælland. Senere blev han ansat på DSB's værksted i

København, for endelig at vende tilbage til Gedesby Strand som pensionist, sammen med Ingeborg og sønnen Børge.

Efter købmandsforretningen lå et hus, som nu er nedrevet; her havde bager Roung forretning inden han købte Gedesby Mølle i 1918. Her lå forøvrigt også en lille mølle, som var flyttet fra sin første plads på Gedesby sportsplads. Her boede sidst i 30'erne, eller måske lidt senere en polsk familie Lucievw med et par børn. Drengen Anton var en vild krabat, som da han kom ud at tjene, først brændte Frederiksminde af, og en dag eller to efter også Søvang, hvor han tjente.

På den lille skråvej hen til "Fremtiden" lå kun et enkelt hus på venstre hånd. Ejeren var en Hans Johansen, som nok havde en vis tilknytning til Gedesby, eller også var det hans kone Klara (Thies-Klara). Han havde været restauratør i København.

Tilbage på Hovedgaden var der ikke flere huse før Hartvig Skov byggede den lille bungalow, antagelig da han måtte gå fra Møllen, men han har også ejet den lille ejendom matr. nr. 17b på Korsagervej, hvor han var født. Hans meget kraftige husbestyrerinde Martha solgte ispinde fra entreen. Børnene var Gurli og Hans.

Lige før denne bungalow, hvor Kobbelsøvej fører ud af byen, byggede snedker Jeppesen et dejligt hus og værksted, men det måtte vige for Kobbelsøvej, da sommerhusområdet blev udbygget.

Fortsætter vi rundt mod kirken, kommer vi forbi tømmerværkstedet, som var ejet af tømrer Johnson, en indvandret svensker, som var gift med en polsk kvinde, med hvem han havde to sønner. En ældre søn Carl af første ægteskab drev værkstedet videre efter faderens død.

I det næste hus husker jeg kun Alfred Lassen, men det må vist være fra en meget senere tid; muligvis boede her tidligere forældrene til de omtalte Christoffersen-piger. Endnu tidligere boede her den gamle sognerådsformand Børsum med hunden Feibus og konen Kjestine.

På en meget smal grund ved siden af, lå et meget lille hus, der senere er nedrevet. Her boede Oskar Lundh, den tredje broder Lundh der blev gift med en Christoffersen-datter fra Bøtø. Hun hed Anna. De havde tre børn, Inger, Birgit og Peter. Da denne familie flyttede til Gedser, boede her først tidligere gårdejer Løj og derefter Alfred Lassens bror, Erik Lassen. Han hængte sig sidenhen, hvorefter huset blev revet ned; også Alfred Lassens hus er revet ned nu.

Så er vi ved vejen på sydsiden af kirkegården; den hed og udtaltes Lungkevej, men er desværre nu kaldt Loengevej, der også nok hentyder til det lave område, men bare ikke er historisk og sprogligt korrekt. En lunke er også en lavning.

Det første hus tilhørte Maler-Christian, eller måske var han død, så kun enken med nogle store børn, bl. a. Maler-Hans, boede der. Mellem dette hus og det før nævnte, som tilhørte Oskar Lundh, var en lille smøge, hvor de store drenge søgte hen når legen på kirkepladsen om aftenen døde ud, for så skulle der fortælles "Peter Wessel" historier. Det var "frække" historier, som

åbenbart blev tillagt Tordenskjold. Jeg husker ingen, men fornemmer at de efter vore nutidige begreber var meget milde.

Derefter fulgte et lille parcelliststed, hvor Lars Thiesen boede; han hed i daglig tale kun Thies-Lavs. Ved siden af lå et hus, hvor min morbror Carl Petersen boede med sin svenske Hanne, efter at de havde forladt sønnen Osvald's lille gård da han giftede sig. De opfostrede datteren Elna's to uægteskabelige børn, nemlig en dreng Hilding, som jeg var helt jævnaldrende med, og en lidt yngre pige, der hedder Gerda.

Lidt tilbage bag dette hus, lå Maltgørerens hus, som det kaldtes, så der må vel være lavet malt dér engang. Nu boede der en enke Karen Ludvigsen. Efter Carl Petersens hus kom det sidste på den side af Lungkevej, men det brændte i min allerførste skoletid. Jeg husker, at vi fik lov at løbe derhen i et frikvarter for at se brandtomten og de ihjelbrændte grise. Det kaldtes vist Richards sted.

Over for Carl Petersens hus boede graveren, der hed Knud Friis. Huset blev senere nedlagt og grunden brugt til kirkegård. Det lå ved siden af den gamle gårdsplads til Vejgaard, matr. nr. 4a, som den hedder efter udflytningen til Gl. Landevej.

Til sidst på nordsiden af Lungkevej lå endnu et parcelliststed, hvor Osvald Hansen og Helene boede og opfødte mange rare børn. De yngste, Jens og Gerda var mine jævnaldrende og ofte legekammerater hos førnævnte Hilding og Gerda. Den ældste søn Børge drev i mange år vognmandskørsel, mest med sand og grus fra stranden. Så kom et par piger og endnu en dreng, Vagn, som var en formidabel håndboldspiller. Min far delte som nævnt såmaskine og aflægger med Osvald Hansen.

Her overfor i Lungket findes stadig den ene af byens fælles brønde, som har betydet, at stedet var et samlingssted tidligere, men i 30'erne havde alle huse egen brønd. Selv om det er svært at forstå, når man ser den begrænsede plads i dag, så kom der endnu i de første år af min erindring luftgynger hertil. Børge Hansen har forklaret, at det var gamle bekendte af forældrene, der således fik et sted at slå sig ned nogle få dage i løbet af sommerturnéen.

Det lave vand i Lungket var det ene af byens nødvendige gadekær, idet denne ende af byen tidligere var langt tættere beboet end nu. Alene på den østlige halvdel af kirkegården lå oprindeligt en 6-7 huse med en strimmel have til.

Bag ved Osvald Hansen's lå oprindeligt kroen, der blev til en stor gård, der flyttede ud og blev til Frederiksminde halvvejs mod Gedser, og her lå også andre af de 28 gårde inden de flyttede ud.

Vender vi nu tilbage til kirkepladsen, så stod byens sprøjtehus her; måske har jeg kun set det på billeder. Derimod husker jeg, at sprøjten efter husets nedrivning, var parkeret i et skur hos tømrer Johnsen, og at der engang var sprøjteøvelse ved gadekæret, med 2 mand ved hver side af pumpen.

Pumpen er vist havnet på et museum på Sydøstsjælland, måske i Præstø. At sprøjtehuset stod her på kirkepladsen indikerer en ret stor sandsynlighed for, at det er her bystævnet har ligget; idet det almindeligvis er tilfældet i andre landsbyer. Det er desværre ikke omtalt nogen steder eller vist på det ældste kort fra 1804, men det er den mest centrale plads på det tidspunkt, og der blev også oplæst meddelelser ved kirken.

Når vi passerer kirken kommer den røde skolebygning, der var i brug fra 1886 til ca. 1960. Der var 2 klasselokaler, hvor 1. og 3. klasse mødte den ene dag og 2. og 4 klasse den anden dag. Midt i var lærerindeboligen med værelser ovenpå. I forstuen stillede man sine træsko og skiftede til indendørs fodtøj. De der boede i byen gik som regel hjem for at spise middagsmad kl. 12. Der var en times pause.

Min far var i skolekommissionen i en periode, og fik derfor besøg af en ansøger til lærerindestillingen, en meget sød frk. Svenstrup, der som ansat blev særdeles afholdt. Hun var anbragt i stuen og havde lagt sin fine hat på hjørnet af sofaen, hvor far, da han blev hentet ind, befippet satte sig yderst på sofaen, lige netop på lærerindens hat. Hun tog det pænt, og blev ansat.

Længere oppe på skolegrunden lå den gamle rytterskole fra 1724, hvor førstelærer Markvard Petersen boede. Ældste var søn, Bent og derefter Finn på min alder og Ruth, Jens og Therese. Finn blev min bedste ven, og var det til han døde.

Ved at runde skolehaven kommer man til et lille parcelliststed, hvor der havde været smedie fra gammel tid indtil stormfloden 1872, som kun efterlod ambolten på sin plads; hele smedefamilien druknede. Nu i 30erne ejede min farbror Johan Nielsen og Clara den. Hun var født Tønnesen. De havde ingen børn, men havde adopteret en pige, der hed Else. Dengang gik den mest autoriserede vej nord og øst om denne ejendom, så den blev brugt ved tungere kørsel.

Efter Rytterskolen kommer et hus, hvor der tidligt boede en som kaldtes bødker Juhl. Det blev senere overtaget af Marinus Hansen, der havde 2-3 voksne sønner, bl.a. Evald som overtog huset efter forældrenes død.

Næste ejendom er også et parcelliststed eller en lille gård, hvor min morbror Carl Petersen boede med sin svenske Hanne, en af aspargespigerne, med to voksne sønner, Joel og Osvald hjemme, et par døtre i København og to i Gedesby, og to børnebørn i pleje, Hilding og Gerda. Det var Osvald der ejede gården. Denne familie fik vi megen hjælp fra i de senere år i 30erne. De havde lidt gruskørsel fra stranden og havde derfor store stærke heste, så de høstede med selvbinder for os, og da de havde tærskværk havde vi også et samarbejde der. Det gav så anledning til leg med de to børn og ofte med de to yngste fra Lungket.

Til denne ejendom hørte den lille mark ned til kanalen, hvor Gedesby Kro lå i sin tid. Da de engang gravede ud til en roekule øst for huset, stødte de på fundamentet til en af kroens bygninger,

og stadig kan man finde skår på marken af køkkentøj fra den tid.

Kørte man længere mod Bøtøgaard lå et af de oprindelige arbejderhuse til Bøtøgaard til venstre; det var også blevet til et parcelliststed (matr. 96e). Her boede Ernst Rasmussen Buch med Martha, en datter Edith (senere Spar-købmand), en søn Helmer og en mindre datter. Desuden boede her mandens mor, som hed Maren Buch. Overfor denne ejendom blev bygget et rødt hus, som senere blev skyttebolig, og derfor hedder Skyttehuset (matr. 153a). Det blev bygget midt i 30erne af købmand Axel Petersen.

Hvis vi havde fulgt Sortevej videre mod stranden, var vi kommet til en anden tidligere arbejderbolig til Bøtøgaard, hvor Marius Rasmussen Buch, Ernst Buch's bror, boede med Karen og børnene Frede og Maren. Nordøst herfor ligger Plantørboligen, der ligesom selve Bøtøgaard hørte til Væggerløse kommune, hvad ingen tænkte over i det daglige. Vandløbet Strømmen dannede kommunegrænse, så derfor måtte Væggerløse kommune betale for at børnene hinsides Strømmen kunne gå i Gedesby Skole.

Sortevej var dengang en sandet vej med dybe hjulspor efter de mange der hentede grus eller tang ved stranden. Tang brugte man til at dække roekuler med, tidligere også til rygninger på tagene. Min far brugte tang som gødning, og det var der vældig kraft i. Vejen fik efterhånden fyldt kulslugger på fra jernbanen, som når de var knust af de tunge jernbeslåede hjul blev til et fint sort pulver, der støvede enormt. Deraf kom så navnet Sortevej, men tidligere kaldte man den bare *vejen oven om*.

Der var nemlig en anden vej til stranden, som altså var neden om. Man drejede lidt til højre lige efter kanalbroen, forbi den gamle lergrav. Den førte bl.a. ud til det lave område, der tidligere havde udgjort Kobbelsøen. Denne vej hedder Fladvandsvejen og ikke Fladlandsvejen, som der står på skiltene. Her ligger en del af den jord, der blev indvundet ved udtørringen af Kobbelsøen af interessenter, der havde aktier i I/S Kobbelsøens Udtørring. De fik deres udbytte som sandlodder, der således fik navnet aktier. De ligger naturligvis omkring Aktievej.

Når vi nu er ved vejnavne, så lad os tage en tur ud ad Krogedevej, som oprindeligt kaldtes Krogede Allé; det navn giver sig selv, men ved Nystøvlen, dvs. det fælles kær ved det første sving efter Byen, stikker en markvej mod syd, som hedder Procesvej. Det er en gammel historie, for man skal tilbage til 1842 for at finde de første besværinger over denne vej i de kommunale protokoller, og de sidste i 1881. Vejens historie kan læses i min bog om Gedesby's historie. Ind imellem er vejen også kaldt Trættevej. Trætten stod mellem gårdejerne øst for vejen imod ham der ejede jorden vest for vejen, og ind imellem er kommunen inddraget fordi man vil have vejen gjort offentlig, og altså vedligeholdt af kommunen.

Hvis man ved det næste sving på Krogedevej, Kampehjørnet, som det hedder efter en

tidligere sø af det navn, kører lige ud, befinder man sig på Salmorvej. Det navn kommer af de lave havoverskyllede enge, Saltmaderne, der lå her mod øst inden diget blev bygget. Det nuværende dige er i øvrigt ikke det første. I første halvdel af 1800-tallet byggede man et par smådiger ud for Dilet.

For nu at gøre omtalen af byens beboere færdig, må vi tilbage til Nybyvej. Dette areal var en del af Hjørnegaardens, som endnu i begyndelsen af 20erne lå overfor kirken ved gadekæret, indtil den brændte og derefter blev flyttet ud på hovedlodden på Korsagervej.

Da stormfloden i 1872 havde raseret den lavest liggende del af Gedesby mod nord og øst især, blev der tinglyst klausul mod at genopbygge på disse arealer, og i stedet blev Nybygade anlagt og bebygget. Samtidig blev den lille vej, Smededammen kaldet, fordi den førte over eller forbi Smedens dam hvor hjulringene blev afkølede, erklæret for Katastrofevej, altså eventuel flugtvej for Gammelgades beboere op til Nyby, hvis Stormfloden kom igen. Endnu i 30erne bemærkede man altid den 13. november, at det var stormflodsdag, og det skete da også flere gange, at der på den årstid var optræk til at havet skulle gå over digekronen. Man gik så vagt for at kunne lukke et eventuelt hul i tide.

Nybygade må være anlagt efter en overordnet plan, som desværre ikke er fundet endnu, men mægtigt til veldisponeret landsbygade findes man næppe andre steder. Den er virkelig anlagt meget forudseende, med den store bredde, med den lige, tilbagetrukne byggelinie og de passende baghaver. Hertil flyttede Annexgaarden fra sin gamle plads i nærheden af Spar-købmanden, og her byggedes Brugsforeningen senere, men ellers var beboerne arbejdsfolk og småhåndværkere. De fleste huse er bygget sidst i 1870erne og i 80erne og kun et par så sent som i 1914-15.

På denne blinde vej udstykkedes 18 parceller fra matr. nr. 17d til 17v. Den sidste grund med Annexgaarden er naturligvis størst, men ellers er kun nr. 17r lidt større end de andre, fordi der her byggedes det lille parcelliststed, som min Far senere kom til at eje.

Efter Brugsen i nr. 2, og nu er det alm. husnumre, der anvendes, boede i 30erne sadelmager Frohs enke og datter, Lissy. I nr. 4 skomager Wied og Johanne og deres mange børn. I nr. 6 boede enken Ingrid Larsen, hvis mand havde været skomager. I nr. 8 boede Theodor Henriksen og Hansigne.

I nr. 10 boede Hjort-Hans og Stik-Karen Marie. Hun var altså af den gamle Gedesby-slægt Stikke, og han af Hjort-familien. Disse navne kan findes allerede tilbage i 1600-tallet, ligesom Rysse, Skomager, Hollænder, Stiver, Bolt og Væver, der blev til Være, og nogle af dem findes allerede i 1500-tallet.

I nr. 12 boede Stang-Margrethe og senere Karl Karstensen, som nok var en søn. I næste hus nr. 14 boede sadelmager Malkow. Nr. 16's beboere husker jeg ikke, men det sidste hus på den vestre side kaldtes kommunehuset, og anvendtes som husvildebolig. Her boede det meste af 30erne Aksel

Nielsen med en del børn.

Vender vi nu tilbage langs østsiden af vejen, ligger her først nr. 17, hvor Pe-Drejer og Clara boede. I nr. 15 boede Døve-Hanne der var enke efter min bedstemors halvbroder, Rasmus Hansen. Senere boede vognmand Jeppesen i huset en tid inden han etablerede sig i Gedser.

I nr. 13 boede min moster Mary og hendes mand Karl Nielsen, der døde tidligt af tuberkulose. De havde mange børn, ældre end mig, og en af dem, Børge, der var gift med Gerda Karstensen fra nr. 12, overtog senere huset.

Fra nr. 11 drev min far sit lille parcelliststed, mens vi boede i Gammelgade. Her var den gang 3 længer, hvor vi havde 2 heste, 3-4 køer og lidt svin, og herfra udgik kørselen til de spredte marker. Når der om vinteren var malket, kørte min far på cykel mælkejungen ned til hjørnet ved Kobbelsøvej overfor Brugsen, hvor mælkekusken så samlede op. Senere på dagen gik turen den modsatte vej med den returnerede valle eller skummetmælk til grisene. Stuehuset var sommetider udlejet, men ellers lå årets kornbeholdning i stuerne, og i køkkenets gruekedel kogte vi roer til kørerne under de tre strenge vintre i krigens tid.

I nr. 9 boede Peter Nielsen og Amalie. Han kørte taxakørsel i en dejlig rummelig Chevrolet. Deres datter Jenny var gift med lærer Andersen, og de overtog huset, da også Amalie var død, men det er langt senere. I nr. 7 boede Timand Andersens mor Kristine i den ene ende, og Marie Ferdinands i den anden. Hun hed egentlig Johansen, men den afdøde mand havde altså heddet Ferdinand. Det næste hus, som er væk nu, blev brugt som svinehus for Annexgaarden.

Søborg d. 14.10.1997. Revideret d. 27.november 2020 og justeret januar 2023.

Jørgen Nielsen